

HiT skrift nr 4/2006

”Et sted hvor hun kan finne seg til rette og bo...”

**Om ugifte mødre og fødehem i Telemark i perioden
1916-1965**

Sigrun Hvalvik og Ellinor Young

Avdeling for helse- og sosialfag (Porsgrunn)

**Høgskolen i Telemark
Porsgrunn 2006**

HiT-skrift og HiT-notat kan bestilles fra Høgskolen i Telemark, kopisenteret i Bø: Kopi-bo@hit.no,
HiT skrift nr 4/2006
ISBN 82-7206-269-0 (trykt)
ISBN 82-7206-270-4 (online)
ISSN 1501-8539 (trykt)
ISSN 1503-3767 (online)
Serietittel: *HiT skrift* eller *HiT Publication*

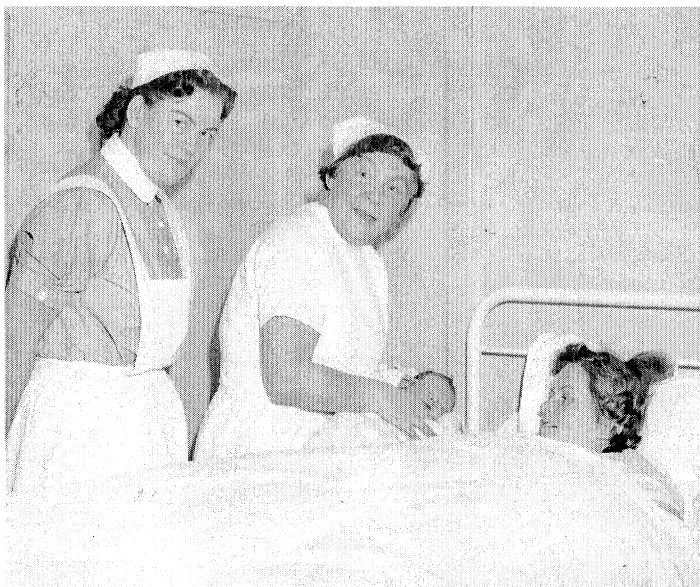
Høgskolen i Telemark
Postboks 203
3901 Porsgrunn
Telefon 35 57 50 00
Telefaks 35 57 50 01
<http://www.hit.no/>

Trykk: Kopisenteret. HiT-Bø

© Forfatterne/Høgskolen i Telemark

Det må ikke kopieres fra rapporten i strid med åndsverkloven og fotografiloven, eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorganisasjon for rettighetshavere til åndsverk

tlf. 35952834 eller på internett: <http://www.hit.no/main/content/view/full/1201>. For priser se web.

*Jordmor Dagny Christensen, eier av
Porsgrunn Private Fødehem,
Sverdrupsgt. 1 Porsgrunn.*

*En barnepleier med et spedbarn som var
på fødehemmet til det ble adoptert.*

*Jordmor Gunda Lyngaas, eier av
Skien Private Fødehem,
Mælagt. 21 Skien.*

Forord

Dette arbeidet er et samarbeidsprosjekt mellom Høgskolelektor Ellinor Young, Institutt for Sosialfag og Førsteamanuensis Sigrun Hvalvik, Institutt for Helsefag, Høgskolen i Telemark. Vår felles interesse for helse- og velferdshistorie, og særlig for kvinners historie samt et ønske om å samarbeide på tvers av instituttgrenser, er viktige drivkrefter bak prosjektet.

I vårt arbeid har vi benyttet oss av både skriftelige og muntlige kilder. Vi har vært i arkiver i Porsgrunn, Skien og Kongsberg, og vi har intervjuet personer med ulik tilknytning til tematikken om ugifte mødre og fødehem i Telemark. Bildene som er anvendt er i privat eie og gjengies med eiers tillatelse. Uten mange velvillige og kunnskapsrike personer, hadde det vært vanskelig å få til prosjektet. Vi vil derfor takke for all imøtekommenhet og hjelp vi har fått underveis.

Prosjektet er ment som et bidrag til å øke kunnskapene om kvinners historie, i et lokalt så vel som nasjonalt perspektiv. Det kaster således lys over kvinners liv og virksomhet i spenningsforholdet mellom det å bære og bryte samfunnets moralske og sosiale normer og utvikling.

Porsgrunn, mai 2006

Innhold

Sammendrag	6
Innledning	7
1. Ugifte mødre	8
1.1 Utenomekteskapelige fødsler og ugifte mødre i Telemark	8
2. Fødselstilbud og fødselstradisjoner	11
2.1 Utvikling av fødselstilbud	11
2.2 Fødselstradisjoner i Telemark	14
3. Fødehjemmene og deres virksomhet	17
3.1 Dagny Christensens fødehjem i Porsgrunn – et spesielt eksempel	18
3.2 Fødehjem i Skien	21
3.3 Den mangfoldige virksomheten	23
4. Avslutning	30
Kilder	33
Litteratur	35

Sammendrag

Ugifte mødre utgjorde en relativt ensartet gruppe i perioden 1916-1965, også i Telemark.. De aller fleste arbeidet i tjenesteytende arbeid uten krav til utdanning. Fedrene til barna som ble født utenfor ekteskap tilhørte i overveiende grad den samme sosiale klassen som mødrene. De var arbeidere på fabrikker, anlegg, i skogen og på gårdsbruk.

Utviklingen fra hjemmefødsler til fødsler som fant sted i ulike typer institusjoner av både privat og offentlig karakter, skjøt fart i Telemark som ellers i landet på 1900 tallet. Blant disse institusjonene var private fødehjem ledet av jordmødre. De fantes i ulike varianter i bygd og by. I Skien ble det etablert en rekke fødehjem fra 1920 tallet og framover. I Porsgrunn derimot kom det første fødehjemmet på begynnelsen av 1950 tallet. Fødehjemmene tok i mot gifte som ugifte fødende; noen av dem skilte seg ut ved å ta i mot ugifte kvinner fra andre deler av landet, spesielt på 1950 tallet. Overfor særlig de ugifte mødrene ivaretok fødehjemmene en rekke funksjoner. De ble et slags midlertidig tilfluktssted for kvinnene og etter hvert barna. De fungerte som arbeidssted, oppdragelses- og opplæringssted, men også som et rent, pent og fredelig hjem med muligheten for fellesskap og samvær med andre kvinner. Fødehjemmene hadde dessuten ofte en aktiv rolle i forhold til de barna som kvinnene enten valgte eller ble tvunget til å gi fra seg. Fødehjemmene hadde en aktiv rolle til langt inn i 1960 årene i Telemark.

Innledning

Opprettelsen av fødehjem i Norge i de første tiårene på 1900 tallet, ble ofte begrunnet med at en rekke kvinner hadde særdeles vanskelige fødeforhold, og særlig gifte kvinner fra arbeiderklassen der fattigdom, bolignød, slit og uro under barselsengen satte både morens og det nyfødte barns liv i fare. Men også for de ugifte kvinnene som var gravide og skulle føde, var behovet for "et hjem utenfor hjemmet" stort. Fødehjemmene ivaretok en rekke ulike funksjoner overfor de ugifte mødrene, og ble derfor av stor betydning nettopp for denne gruppen kvinner. Dette arbeidet omhandler ugifte mødre, fødselstradisjoner og fødehjem i perioden fra fødehjemmene ble etablert og fungerte i Telemark. Målet er i første rekke å bidra med kunnskaper om fødehjemmenes virksomhet, og diskutere betydningen denne virksomheten hadde for gruppen ugifte mødre. Prosjektet som sådan vil beskrive trekk ved gruppen kvinner som fikk barn utenfor ekteskap og ved fødselstradisjoner i perioden, men i særlig grad belyse deler av virksomheten som fant sted ved noen av fødehjemmene i Telemark.

I vårt arbeide tar vi ikke mål av oss til å bidra med statistisk materiale som viser for eksempel forskjeller eller variasjoner i trekk ved ugifte mødre fra byer og bygder i Telemark, eller å sammenligne antall utenomekteskapelige fødsler i Telemark med andre fylker i Norge. Når det likevel presenteres noen trekk og tall er det for at disse skal bidra til å skape et mer helhetlig bilde av historien som framstilles.

Prosjektet baserer seg på skriftlige og muntlige kilder. I tillegg er det brukt relevant sekundærlitteratur. De skriftlige kildene omfatter i hovedsak kildemateriale fra kommunale arkiv og fra Statsarkivet. Vi har hatt tilgang til fødselsregistrene i Telemark, og har valgt å gå særlig systematisk gjennom registrene fra kommunene Bamble, Skien og Porsgrunn. Dette valget er tatt på bakgrunn av flere forhold, som type by-land problematikk, fødselstilbud og tilgang på andre typer kilder fra de enkelte kommunene¹. Tiden vi har hatt til rådighet til å gjennomføre studien har også spilt en vesentlig rolle. En rekke kommuner som Bø, Langesund, Notodden, Kragerø, Drangedal, Tinn, Vinje bidrar likevel gjennom ulike kilder

¹ Da prosjektet startet opp ble samtlige kommuner i Telemark tilskrevet og anmodet om å bidra med historisk informasjon vedr. fødehjem. Innholdet i denne rapporten gjenspeiler responsen vi fikk, og er ikke utfyllende for alle fødehjemmene som faktisk har eksistert i Telemark.

med informasjon i arbeidet.² De muntlige kildene omfatter intervjuer med personer som har hatt ulik befatning med fødehjem i Telemark³. For å konstruere et bilde av fødehjemmens virksomhet og betydning, er det anvendt en historisk beskrivende og fortolkende tilnærming til de skriftlige og muntlige kildene. Framstillingen av fødehjemmenes virksomhet er basert på et begrenset kildemateriale og nødvendigvis ikke representativt for fødehjem generelt. Den vil likevel skape refleksjoner og innsikt i fenomener av almen interesse. Samtidig vil arbeidet bidra med kunnskap av lokalhistorisk karakter, og også være et bidrag til kvinnehistorien.

1. Ugifte mødre

Selv om temaet ugifte mødre og deres barn har vakt en viss interesse innenfor særlig historisk og sosiologisk forskning i Norge, er det gjort relativt få undersøkelser på området.

Av de mest kjente er Eilert Sundts (1817-75) pionerarbeider om ”Sædelighetenstilstanden” i Norge fra midt på 1850 tallet, der han blant annet belyser utenomekteskapelig fruktbarhet fra ulike synsvinkler. Senere studerte Nicolay Rygg *Børn fødte udenfor ægteskap* (1907), og Else Øyen *Ugifte mødre* (1966), for å nevne noen av undersøkelsene som er gjort. I dagens samfunn har begrepet ”ugift mor” en helt annen klangbunn enn før. Ugifte mødre er ikke lenger en gruppe som avviker fra de rådende normer, og begrepet som sådan har mistet sin interesse. I perioden vi setter fokus på i denne studien, ble imidlertid ugifte mødre og deres barn oppfattet som en problematisk gruppe, både på det sosiale og moralske området. Vi skal i grove trekk danne oss et bilde av hvem de ugifte mødre i Telemark var i perioden 1916 – 1965, gjennom å beskrive trekk ved deres sosiale stilling og alder. Vi skal også kort komme inn på hvordan barnas fedre tjente til livets opphold. Aller først skal vi presentere noen tall som danner et visst inntrykk av omfanget av utenomekteskapelige fødsler i Telemark og i landet generelt.

1.1 Utenomekteskapelige fødsler og ugifte mødre i Telemark

Antall utenomekteskapelige fødsler har variert gjennom de siste århundrene i Norge. Historikeren Michael Drake beskriver en mer eller mindre kontinuerlig stigning i utenomekteskapelig fruktbarhet fra 1771 som varte i ca. hundre år. Deretter var det et

² Se forøvrig fortegnelse over kilder bak.

³ Det har ikke lyktes oss å finne skriftlige primærkilder fra fødehjemmene i Telemark.

merkbart fall som foregikk uavbrutt, bortsett fra tiden under den 2. verdenskrig, til 1950 årene.⁴ I perioden denne studien omfatter var det altså generelt sett et jevnt fall i barn som ble født utenfor ekteskap fra 1916 og til 1950 årene, med unntak av tiden under 2. verdenskrig. På 1960 tallet begynte imidlertid tallet å stige igjen. Stigningen fortsatte på 1970 tallet, og bunnet blant annet i endringer i folks måte å organisere samlivet på. Flere barn ble født i såkalte papirløse ekteskap, og ble dermed registrert som uekte født.⁵ I dag registreres ved fødsel om barnet er født av mor som er gift, ugift eller samboende.

I Telemark ble det i følge historisk statistikk født ca 3000 barn totalt i Telemark i 1917, av disse ble ca 150 (ca. 5%) født utenfor ekteskap. I 1938 var det totale antallet sunket til ca 1644, og antall barn født utenfor ekteskap til ca. 61 (ca. 3,7%).⁶ Disse tallene er i overensstemmelse med tallene i vårt materiale. I vårt materiale finner vi videre at det var en økning i antall utenomekteskapelige fødsler under og etter 2. verdenskrig, og at antallet var forholdsvis høyere på 1950 tallet enn på 1930 tallet. Dette er imidlertid ikke i overensstemmelse med tallene fra Historisk statistikk. Disse tallene viser at antallet utenomekteskapelige fødsler i Telemark var relativt stabilt etter krigen, med en nedgang på 1950 tallet, og deretter en lett stigning fram mot 1970. Forskjellene kan ha sammenheng med at det i våre kilder også er registrert kvinner som kom fra andre fylker til Telemark for å føde. Dette kommer vi tilbake til. Men det er også slik at metodene til måling av utenomekteskapelige fødsler er forskjellige, og at man oppnår til dels meget forskjellige resultater alt etter hvilken metode som anvendes.⁷

Ser vi på de ugifte mødrenes sosial stilling fra ca. 1915 og fram mot 2. verdenskrig, synes de å ha utgjort en relativt ensartet gruppe. De aller fleste livnærte seg gjennom å arbeide i andres hjem, de var tjenestepiker. Titlene de hadde var ”pike”, ”tjenestepike” eller ”tjenestejente” og ”husholderske”. At nettopp tjenestejentene var i flertall, er ikke overraskende. Tjeneste var i denne perioden det vanligste lønnsarbeidet for kvinner, og ugifte kvinner hadde få andre yrkesvalg.⁸ I tillegg til alle tjenestepikene var det i Skien og Porsgrunn også en del som arbeidet som ”fabrikkarbeidersker” og ”porselenarbeidersker”. Dette hadde sammenheng

⁴ Drake, M., 1981

⁵ Eliassen, J. Og Sogner, S., 1981

⁶ Historisk statistikk 1920 tabell 6 og 1940 tabell 22. Antallet gjelder levendefødte barn.

⁷ Øyen, E., 1966

⁸ Sogner, S. Og Telste, K., 2005

med den framvoksende industrien i disse byene. Yrkene de ugifte mødrene hadde, kan altså knyttes til arbeiderklassen.

Fedrene til barna som ble født utenfor ekteskap tilhørte i overveiende grad den samme sosiale klassen. De var arbeidere, med titler som varierte mellom "arbeidere", "fabrikkarbeidere", "anleggsarbeidere", "gårdsarbeidere" og "tjenestegutter". I noen grad kom de også fra det vi kan kalle byens "småborgerskap", der både håndverkere og offentlige tjenestemenn var representert. Kvinnene de fikk barn med tilhørte imidlertid en lavere sosial klasse.

I perioden 1940 til 1950 var det fortsatt kvinner som arbeidet i tjenesteytende arbeid uten krav til utdanning som utgjorde den største gruppen kvinner som fødte barn uten å være gift. Titlene de hadde var imidlertid i endring. Titlene "pike", "tjenestepike" og "tjenestejente", forsvant gradvis, og "husholderskene" og "hushjelpene" dominerte. Titlene kvinnene stod oppført med varierte mer i byene i denne perioden enn i forrige. De var "servitriser" eller "serveringsdamer", "kontordamer", "oldfruer", "ekspeditriser", og fortsatt var de "fabrikkarbeidere". Også fedrene til barna hadde etter hvert større variasjoner i sine yrkestitler. Men først og fremst var de å finne som arbeidere i industrien, på sjøen, i skogen og i landbruket. I krigsårene utgjorde i tillegg tyske soldater en del av denne gruppen.

Det var de samme trekkene som karakteriserte de ugifte mødrene og barnas fedre i 1950-årene. Yrkestitlene på 1960-tallet reflekterer at kvinner hadde større valgmuligheter når det gjaldt arbeid, men også at de i større grad var "husmødre", "hjemmeværende" og skoleelever.⁹ Ser vi hele perioden over ett, er det grovskisserte bildet av ugifte mødre i Telemark og mennene de fikk barn med, i tråd med andre bilder som er tegnet av disse gruppene i Norge. Undersøkelser, fra de Eilert Sundt gjorde og framover, viser at ugifte kvinner som fikk barn i hovedsak kom fra arbeiderklassen. Det gjorde også i stor grad barnas fedre.

For å danne oss et visst bilde av alderen på kvinnene som fikk barn uten å være gift i tidsrommet 1916 til 1965, har vi sett nærmere på alderen til kvinner hjemmehørende i Skien og Bamble. Ut fra disse beregningene var en overveiende del av kvinnene i Skien mellom

⁹ Fødselsregistre i Telemark

23 og 29 år i hele perioden. Antallet kvinner som fikk barn under 18 år og over 40 år var ubetydelig fram til 1950, med en økning herfra og fram til 1965 for begge gruppene. I Bamble er det først og fremst slående hvor få ugifte kvinner det totalt sett er registret fødsler på i perioden 1916 - 1965. De som ble registrerte, var forholdsvis yngre enn de i Skien. Både før 1940 og etter 1950 var det flere ugifte kvinner under 18 år som fødte barn, mens hovedvekten var mellom 19 og 22 år. Felles for Skien og Bamble er at tenåringsmødrene økte etter 1950, men at det totalt sett var forholdsvis flere ugifte kvinner under 18 år som fikk barn i Bamble enn i Skien. Økningen av antall tenåringsmødre er i samsvar med beregninger som er gjort på landsbasis, der det slås fast at tenåringskvinnenes sannsynlighet for å føde barn utenfor ekteskap gikk oppover på 1950 og -60 tallet.¹⁰

Øyen slår fast at det har vært høy grad av samvarians når det gjelder fertilitet i og utenfor ekteskap over tid. Også når det gjaldt *hvor* kvinnene fødte sine barn, synes det å ha vært liten forskjell om kvinnen var gift eller ikke. I neste avsnitt skal vi se nærmere på utviklingen av fødselstilbud, og på fødselstradisjoner i bygd og by i Telemark.

2. Fødselstilbud og fødselstradisjoner

Utviklingen fra hjemmefødsler til fødsler som fant sted i ulike type institusjoner skjøt fart i Telemark, som ellers i landet på 1900 tallet. De nye fødselstilbudene som ble etablert var av både offentlig og privat karakter. Fødselstilbudene hadde ofte ulike betegnelser selv om funksjonene de ivaretok var relativt like. Vi skal se på framveksten av fødselstilbud i Telemark i perioden 1916 til 1965. Utviklingen varierte noe fra by til bygd, og gjenspeilte seg også med hensyn til hvor kvinnene, gifte eller ugifte, fødte barna sine.

2.1 Utvikling av fødselstilbud

Ved inngangen til det 20. århundre fødte de fleste kvinner her i landet hjemme. Det var som regel fagutdannet jordmor til stede, og eventuelt lege hvis komplikasjoner var forventet eller oppstod under fødselen. I løpet av de første tiårene av 1900 tallet vokste det imidlertid fram andre typer fødselspraksiser som innebar at den fødende forflyttet seg ut av hjemmet og inn på institusjon.¹¹ Det var kommunale og private fødehem ledet av jordmødre,

¹⁰ Øyen, E., 1966

¹¹ Korsvold, T., 2001

fødselsavdelinger og barselstuer på sykehus. Her skulle spedbarnsdødeligheten forebygges gjennom at fødslene i størst mulig grad foregikk under gunstige hygieniske forhold, med ro og tilgang på sakkyndig hjelp under fødsel og i barselseng. Mødrehjemmene som ble etablert skulle gi særlig ugifte og hjemløse kvinner opphold og pleie før fødselen. Selve fødselen foregikk også ofte på hjemmene, og mor og barn ble gjerne værende der inntil et år etter fødselen. En viktig begrunnelse var at moren skulle få anledning til å være sammen med barnet sitt, stelle det og knytte bånd til det. Det skulle bidra til at moren ikke skilte seg av med barnet uten tvingende grunn.¹² Veksten i antall føde- og mødrehjem falt også sammen med en generell vekst av institusjoner innenfor helse- og sosialsektoren.

Også fødselstilbudet i Telemark ble kraftig utvidet på begynnelsen av 1900 tallet. I juni 1921 ble Rjukan kommunale fødehem med plass til 8 fødende åpnet. Året før ble Rjukan sykehus etablert. Til stor skuffelse for dem som hadde gått i bresjen for fødehemmet, ble det ikke mye benyttet de første årene. ”Folket på Rjukan har ikke ikke forstått fordelene ved et fødehem, mødrene ligger heller hjemme i overbefolkede rum”, ble det hevdet.¹³

På 1920 og 30-tallet ble det også opprettet fødeavdelinger eller fødesenger¹⁴ ved sykehusene i Porsgrunn, Notodden, Langesund og Brevik. At fødselstilbudet ble lagt til sykehusene disse stedene, kan ha hatt sammenheng med en anbefaling som hadde kommet fra sosialdepartementet allerede i 1916. Her ble det understreket at fødehem ikke måtte opprettes der grunnlaget var lite; da var det bedre å opprette noen fødesenger ved sykehusene. En av grunnene som ble oppgitt var frykten for at fødehem i form av ”smågesjefter” skulle være uhygieniske fordi det bare ble en bigesjeft for jordmødrene.¹⁵ Men det hadde trolig også sammenheng med at de private fødehemmene ble en konkurrent til det offentlige tilbudet. Med innføring av mødreforsikring på trappene i 1913 var det større sannsynlighet for at gravide kvinner ville benytte seg av fødselstilbud utenfor hjemmet. Forventningene om dette kom fram i et svar fra statslege Birkeland på forespørsel fra medisinalråden om behovet for offentlig fødeplasser i byen. Her skriver han at det så langt ikke har vært særlig innleggelse i sykehus for de fødende, men at det er grunn til å anta at både sykesenger og fødehem vil bli benyttet når mødreforsikringen trer i kraft. Han avslutter brevet med følgende råd til medisinalråden: ”For at sætte et raad vil jeg foreslaa 1 værelse med 2 senger paa hvert av

¹² Wiesner, G., 1924

¹³ Wiesner, G., 1924:99-100

¹⁴ Fødeavdelingene bestod i første rekke av at det var satt av spesielle rom som var tiltenkt fødende

¹⁵ Wiesner, G., 1924

sykehusene”.¹⁶ Det var det Lutherske (PLS) og det katolske (St. Joseph) sykehuset statslegen mente.

I tillegg til fødesengene som ble opprettet i Porsgrunn fikk også jordmor Ragnhild Amlie tillatelse til å opprette fødehjem i 1932: (...) der er intet i veien for at jordmor Amlie oppretter et privat fødehjem dog må boligen godkjennes av stadslegen Tønnes Birkeland.”¹⁷ Vi finner imidlertid ikke noen spor etter et dette. Det ser dermed ikke ut til at det ble opprettet noe fødehjem i Porsgrunn på dette tidspunktet. Departementets anbefaling om ikke å opprette fødehjem der grunnlaget var for lite, ser likevel ikke ut til å ha veid alt for tungt ellers i fylket, for i deler av den undersøkte perioden var det fødehjem både i Tørdal¹⁸, Drangedal, Vinje, Bø og Kragerø. Dette hadde blant annet å gjøre med lange avstander til mer sentrale fødselstilbud, men gjenspeilte også trekk ved jordmødrenes arbeidssituasjon.

I Skien, som hadde det største befolkningsgrunnlaget i Telemark, ble det naturlig nok etablert flere private fødehjem på denne tiden. I 1923 kjøpte jordmoren Signe Naper Alstad et hus i Mælagt. 10 der hun begynte sin egen fødselspraksis, Skien fødehjem. Jordmor Hermana Frøberg begynte sin praksis i byen allerede i 1902. Hun praktiserte senere som jordmor i Gjerpen og Solum, og i 1934 startet hun fødehjemspraksis sammen med Tora Askildt Sveva, Sveva og Frøbergs Fødehjem, Kongensgt. 27. Solveig Jensen Furuly overtok trolig denne praksisen på slutten av 1940 tallet, og drev noen år sitt eget fødehjem, søster Solveigs fødehjem. Gunda Lyngaas begynte som jordmor på Rjukan i 1921, men flyttet til Skien i 1923 og startet etter hvert Skien private fødehjem i Liegt. 9. sammen med Margrethe Aasterød. Dette drev de sammen et par år, før Aasterød etablerte sitt eget fødehjem i Mælagt. Gunda Lyngaas drev fødehjemmet i Liegt. enda noen år, men i 1936 slo også hun seg ned i Mælagt.¹⁹ I Porsgrunn etablerte jordmoren Dagny Christensens sitt eget fødehjem i 1951.

I tillegg til det veletablerte fødselstilbudet i Telemark, viser kildene at kvinner også fødte på mer utradisjonelle steder, som eksempelvis på pleiehjem. Dette skjedde blant annet i

¹⁶ Porsgrunn kommunale arkiv, Journa Porsgrunn stadslægestilling 14.10.1909 - 31.12.1944, brev fra direktøren for det civile medicinalvæsen datert 25. mars 1914 til stadslæge Hr. Dr. Birkeland i Porsgrunn Kommune.

¹⁷ Porsgrunn kommunale arkiv, Journal Porsgrunn stadslægestilling 14.10.1909-13.12.1944, Skriv datert 17.12.32 oversendt fra borgermesterens kontor.

¹⁸ Tørdal fødeheim ble drevet av jordmoren Alma Tveit fra 1948 til 1970. Fødehjemmet var også svært populært utenom kommunen, og benyttet bl.a. av kvinner fra Nissedal og Fyresdal.

¹⁹ Roksend, L., 1994

Porsgrunn under krigen med en kvinne som skulle ha barn med en tysk soldat. En annen kvinne som hadde et barn med en tysk soldat og var gravid på ny, ble også lagt inn på pleiehjemmet for å føde barnet. De ugifte kvinnene reiste også ut av fylket for å føde. I kilder fra kommunearkivet omtales en søknad om innleggelsen av en gravid kvinne på Frelsesarmeens mødre hjem i Skrivergården. På denne søknaden svarer bestyrerinnen Klara Tandberg følgende: ”(...) må ha attest for at hun ikke lider av smittsom sykdom, medbringes ved innleggelse.”²⁰ Dette mødre hjemmet var trolig i Drøbak.

2.2 Fødselstradisjoner i Telemark

Også i Telemarks byer og bygder var det hjemmefødsle som dominerte gjennom de første tiårene av 1900-tallet. Det var i hovedsak fagutdannede jordmødre som tok i mot barna i hjemmet der kvinnene bodde. Fram til 1930 årene ble fødsle meldt til myndighetene av nær familie, og ofte for de ugifte mødrenes del ble de også meldt av lensmann eller foegd. Utover 1930 tallet ble det mer og mer vanlig at jordmødrene selv meldte fødsle. Jordmødrene førte sine egne fødselsprotokoller. Gjennom jordmødrenes protokoller tegnes bildet av et ansvarsfylt og selvstendig yrke, der legen eller sykehuset kun ble kontaktet unntaksvis. Tangfødsle var eksempelvis den situasjonen der legen hyppigst ble tilkalt. Både private og offentlige jordmødre, som distrikts- og kommunejordmødre førte protokoller. I de offentlige protokollene mangler ofte navnet på jordmødrene som til enhver tid besatte stillingene, mens de private jordmorprotokollene var signerte med fullt navn.²¹

Antallet fagutdannede jordmødre hadde vokst jevnt og trutt etter at den første jordmorutdanningen ble etablert i Norge i 1818. Ved inngangen til 1900 tallet var det omkring 1150 jordmødre i Norge. Teller vi navnene på jordmødrene i kommunene i vårt kildemateriale i mellomkrigstiden, er det mer enn 30 jordmødre som har innrapportert fødsler. Siden det flere ganger kun er oppgitt ”Meldt av jordmoder”, kan vi gå ut fra at det var enda fler. Bare i Porsgrunn var det eksempelvis 5 jordmødre som praktiserte på 1920 tallet. Dette

²⁰ Porsgrunn kommunale arkiv, Journal Porsgrunn stadslægestilling 14.10.1909-13.13.1944, Sak 24/40.

²¹ Jordmorprotokollene har til dels vært regnet som private; dette til tross for at protokollene var standardiserte og måtte vises fram for statslegen til godkjenning en gang i året. I ettertid er noen av disse protokollene levert inn til kommunale eller fylkeskommunale myndigheter, mens andre er beholdt av jordmødre selv og tilfeldigvis funnet i forbindelse med oppgjøring av bo. Protokollene gir informasjon om kvinnens alder, yrke, sivil status, antall fødsler; om fødselsstilling som eksempelvis isseleie, ansigtsleie, sete- eller fotleie, tværleie, barnets kjønn og modenhet, og om lege måtte kontaktes. Opplysninger om morens tilstand etter fødsel viser at det var de fysiske forholdene som ble vektlagt. Kvinnens mentale tilstand ble ikke beskrevet. Heller ikke når hun eksempelvis hadde født et dødtfødt barn. Det er også få kommentarer om morens genrelle helsetilstand. Det er først og fremst det som oppfattes som unormalt eller uvanlig som registreres.

kommer fram i et skriv fra medisinalråden i Telemark til Stadslege Birkeland: ”Innen byens grenser bor der for tiden en jordmor, men i alt praktiserer 5 stykker.”²² Kommunale jordmødre måtte ha bevilgning, gitt av sosialdepartementet etter søknad fra kommunen.

På 1930 tallet økte imidlertid sykehusfødsleene i Telemark. I Bamble fødte flere og flere på sykehusene i Brevik og Langesund. Bare unntaksvis benyttet ugifte mødre i Bamble seg av fødehjem i Telemark i hele perioden. Etter 1950 reiste de som regel til Tørdal fødehjem i Drangedal. På 1950 tallet fødte stadig færre kvinner fra Bamble på sykehusene i Langesund og Brevik. I stedet reiste de til Porsgunn Lutherske sykehus (PLS) for å føde. Fra 1960 fødte de aller fleste av dem på PLS, det være seg gifte eller ugifte kvinner. I Langesund, som fram til 1964 var egen kommune, er det registrert svært få fødsler utenom ekteskap i hele perioden det her settes fokus på, i flere av årene ingen. Kvinnene fra Langesund fødte i hovedsak på Langesund sykehus etter at dette ble etablert. Men, i likhet med kvinnene fra Bamble forøvrig, tok også disse etter hvert fødeavdelingen ved PLS i bruk.

I Tinn ble det registrert spredte fødsler på Rjukan fødehjem fram til 1945. Fra 1945 ble flere og flere fødsler meldt av ”sykehuset”. Fra 1950 tallet foregikk de fleste fødsleene som ble registrert, på Rjukan sykehus. På Notodden, som fikk sitt eget sykehus i 1911, ble den første sykehusfødselen registrert på 1920-tallet..

Det er registrert få utenomekteskapelige fødsler i Vinje kommune. Fram til 1945 er det ingen informasjon om hvor fødsleene foregikk, men vi går ut fra at de fleste av dem fant sted i hjemmet. Etter krigen står flere steder oppført der kvinner i Vinje, som skulle ha barn uten å være gift, fødte sine barn: Betanien sykehus og Rjukan sykehus, fødehjem i Skien, Bø og på Ulefoss, Rauland sjukestove og Tokke helseheim i Lårdal. Grungedal er også nevnt flere ganger. Fra 1960 tallet fødte ugifte kvinner fra Vinje på PLS. Påfallende få er registrert på Rjukan sykehus, som fra 1950 tallet fungerte som lokalsykehus for Vinjes og også Tokkes befolkning.

I Skien avtok hjemmefødsleene gradvis i 1920 årene, og fra slutten av 1920 tallet ble det totalt sett registrert stadig flere fødsler ved fødehjemmene i byen. Noen få fødte på Betanien sykehus, PLS og Telemark fylkessykehus. Bare unntaksvis fødte kvinnene hjemme. Barn født utenom ekteskap under krigen som hadde tysk far, ble i hovedsak født på Gunda Lyngås’

²² Porsgrunn kommunale arkiv, Journal Porsgrunn stadslægestilling 14.10.1909-13.12.1944, Brev, datert 4.4.1919 fra Medisinalråden i Telemark til Stadslege Birkeland

fødehjem. Mange av kvinnene som fødte barn utenom ekteskap kom fra steder utenfor Telemark fylke. Midt på 1950 tallet var godt over halvparten av dem utenbys fra. På starten av 1960-tallet forsvinner fødehjemmene fra Skien, og et stigende antall fødsler registreres på sykehusene i Skien og Porsgrunn, og noen få på Betanien. Fra midt på 60-tallet dominerte sykehusfødsle helt.

Kvinner i Porsgrunn fødte i overveiende grad hjemme fram til midt på 1930 tallet. Kun enkelte fødsler ble registrert ved Telemark fylkessykehus, St. Josephs hospital og PLS i denne perioden. Noen få kvinner reiste også til fødehjem i Skien, først og fremst de ugifte. Fram mot 2. verdenskrig var det en økning i antall sykehusfødsler i Porsgrunn, fortrinnsvis ved PLS. Denne økningen fortsatte under og etter krigen og fødeavdelingen ved PLS befestet seg som det stedet der kvinner i Porsgrunn foretrakk å føde. En endring i dette mønstret fant sted fra 1951 og fram til slutten av 1960 årene. I denne perioden konkurrerte fødehjemmet til jordmor Dagny Christensen med PLS om de fødende kvinnene i Porsgrunn. Fra slutten av 1960 tallet overtok igjen PLS sin enerådende posisjon som fødested. Også kvinner fra andre deler av fylket benyttet seg stadig oftere av fødeavdelingen ved PLS etter 1960. Når det gjaldt de ugifte kvinnene spesielt så fødte en overveiende del av disse hos Dagny Christensen fram til 1956, etter dette fordelte det seg mer jevnt mellom dette fødehjemmet og PLS' fødeavdeling. Fram til 1956 var godt og vel 2/3 av de ugifte mødrene ved Dagny Christensens fødehjem fra steder utenom Telemark fylke. Etter dette var antallet avtagende og etterhvert mer sporadisk fram til fødehjemmet ble nedlagt på slutten av 1960-tallet.²³

Vi kan dermed slå fast at fra å føde hjemme benyttet altså både gifte og ugifte kvinner i Telemark seg i økende grad av de fødetilbudene som ble etablert i nærheten av eget hjemsted; særlig fra 1930 årene og fram til midt på 1960 tallet. Grovt sett betydde dette at kvinner i Bamble og Langesund og omegn fra 1930 tallet stadig oftere tok i bruk fødeavdelingene ved sykehusene i Brevik i Langesund, fram til disse ble lagt ned. I bygdene og i de øvre delene av Telemark kan det se ut til at kvinner stort sett fødte hjemme til etter krigen. Etterpå ble det mer vanlig å føde dels på fødehjem dels på sykehus i nærheten. I Skien og Porsgrunn var det et noe ulikt mønster idet kvinner fra Skien i hovedsak fødte på fødehjem fra slutten av 1920 tallet og fram til 1960 tallet; da overtok sykehusfødsle. Kvinner i Porsgrunn derimot hadde ikke den samme tradisjonen for å føde på private fødehjem som kvinner i Skien. De

²³ Siste registrerte fødsel ved Dagny Christensens fødehjem er i 1968.

fødte etter hvert ved fødeavdelingen på PLS, med unntak av perioden fra 1951 til 1968, da en del av dem også fødte ved Dagny Christensen fødehjem i Porsgrunn. Porsgrunn Lutherske sykehus utmerket seg i tillegg med at kvinner fra hele fylket i stadig større grad reiste dit for å føde. Sykehuset fikk dermed en sterk og framtrekende posisjon som fødested i Telemark. Dette kan ses i sammenheng med etableringen av barneavdeling i 1953, og en forsterkning av både sykepleiere og leger med barn og kvinner som sitt speciale. Vi kan også konstatere at ved særlig ett av fødehjemmene i Skien og ved fødehjemmet i Porsgrunn var det i en periode et belegg som i overveiende del bestod av ugifte mødre fra andre steder i landet. Dette forholdet skal vi komme tilbake til.

3. Fødehjemmene og deres virksomhet

Som vi har sett tok altså flere jordmødre initiativ til å opprette egne fødehjem i Telemark på begynnelsen av 1920 tallet. I Skien og senere i Porsgrunn representerte fødehjemmene et viktig tilbud til kvinner som skulle føde; både de som kom fra traktene der fødehjemmene lå, de som kom fra andre deler av fylket og fra landet forøvrig. Fødehjemmene hadde en viktig funksjon til langt inn i 1960-årene i Telemark. Selv om fødehjem generelt sett i utgangspunktet var beregnet på utsatte og sårbare kvinner, var de populære blant alle kategorier kvinner som fikk barn i Telemark, både gifte og ugifte. Under og etter krigen økte antall ugifte kvinner fra andre deler av landet som kom for å føde barn på fødehjemmene i Skien og Porsgrunn.

Vi skal i fortsettelsen se nærmere på de forskjellige fødehjemmene og på virksomheten som foregikk der. Vi har i denne sammenhengen koblet ulike typer data og knyttet dem til gruppen ugifte kvinner. Det betyr imidlertid ikke at den samme virksomheten også kunne være relevant i forhold til gifte kvinner. Aller først skal vi fortelle en historie om jordmoren Dagny Christensen som etablerte sitt eget fødehjem i Porsgrunn.

3.1 Dagny Christensens fødehjem i Porsgrunn – et spesielt eksempel²⁴

I 1951 etablerte jordmoren Dagny Christensen det som trolig var det første private fødehjemmet i Porsgrunn. Sett i forhold til fødehjemmene i Skien, var dette relativt sent. Dette kan ha hatt sammenheng med at det allerede var en fødeavdeling ved Porsgrunn Lutherske sykehus, (PLS), som ble opprettet tidlig på 1900 tallet. Som vi har sett var også aktiviteten ved fødehjemmene i Skien svært høy på denne tiden. Dette borget for at behovet for et slikt foretak også var til stede i Porsgrunn.

Dagny Christensens historie er et viktig bidrag til så vel kvinnehistorie som sosialhistorie. Den kaster lys over kvinners bidrag i den moderniseringsprosessen som fant sted i samfunnet, og over ivaretagelsen av en sårbar gruppe i samfunnet, de ugifte mødrene. Dagny Christensen (1898-1981), ble født i Risør som den yngste i en barneflokk på 14. 18 år gammel ble hun gravid og giftet seg med barnefaren. Ektemannen, som var styrmann i utenriksfart, omkom i et forlis da Dagny var 23 år gammel. Den unge enken ble sittende igjen med tre barn å forsørge, den yngste 6 måneder gammel. Dette var en dramatisk situasjon i en tid da mulighetene til å få støtte til forsørgelse var små. Med barna trygt forvart hos familie, reiste Dagny til Bergen for å gå på skole. Hun ville bli jordmor, et yrke hun anså ville gi henne selv og barna en sikker levevei.

Etter endt utdanning flyttet Dagny Christensen sammen med barna sine til Porsgrunn på slutten av 1920 tallet. Stedet var ikke tilfeldig valgt; hun var interessert i å slå seg ned et sted der potensialet for at antallet fødende skulle øke var til stede. Porsgrunn var på denne tiden en by med industrireisning og i sterk vekst. Dagny Christensen livnærte seg i første omgang som privat jordmor, samtidig som tok imot søm hjemme. Etter hvert ble hun ansatt som jordmor på Porsgrunn Lutherske sykehus der hun nøy stor respekt av både leger og pasienter..

På 1930 tallet bygget Dagny Christensen et toetasjers hus i Sverdrupsgt. i Porsgrunn. Her bodde hun selv i 2. etasje sammen med de tre barna sine, mens hun leide ut 1. etasje til en familie. Et ekstra rom ble leid ut som hybel.

På begynnelsen av 1950-tallet valgte Dagny Christensen å etablere sitt eget fødehjem i Sverdrupsgt. Det var flere grunner til dette. Enkelte kilder antyder at det var forhold ved

²⁴ Dette avsnittet bygger i hovedsak på intervjuer med Dagny Christensens familie og venner, og med kvinner som fødte på hennes fødehjem.

fødeavdelingen på PLS hun hadde vanskelig for å akseptere; trolig ble hun også oppfordret av kvinner hun forløste ved fødeavdelingen til å starte et eget fødehjem i Porsgrunn. Det er likeledes rimelig å anta at hun hadde godt kjennskap til den høye aktiviteten ved fødehjemmene i Skien, og at det dermed ville være behov for et lignende tilbud i Porsgrunn. Da beslutningen var tatt, ble 2. etasje i Sverdrupsgt. gjort om til fødestue og barselavdeling. I 1. etasje bodde Dagny sammen med sine egne barn, samtidig som hun også innredet en egen liten "avdeling" til spedbarna der. Avdelingen ble utstyrt med 8-10 små hvitmalte senger, et stellebord og en liten balje til å bade barna i. Det var Dagny selv og medhjelperne som hadde adgang til dette rommet. Barna skulle stelles, spise, hvile og sove til faste tider. Om det var strengt å få adgang til "barneavdelingen", var det enda strengere å komme inn på fødestua. Dette rommet var forbeholdt Dagny selv sammen med kvinnen som skulle føde. Var det komplikasjoner i forbindelse med fødselen ble lege kontaktet, og kvinnen ble ofte lagt i Dagny Christensens egen stue, for å få ekstra ro og tilsyn etter fødselen. Selv lå hun gjerne inne hos dem på en sofa om natten. Hun samarbeidet også med barnelege, som kom og så til babyene hvis det var behov for det.

Dagny Christensen hadde lisens til å utdanne barnepleiere. Barnepleierelevne bodde hos henne i elevtiden, to og to av gangen, og var også hennes medhjelpere. De deltok i arbeidet på alle nivåer, fra fødsler og babystell, til vask og matstell. Men også de ugifte mødrene, både de som kom til fødehjemmet i god tid før fødselen og det som ble værende der en tid etter fødselen, ble satt i sving med både barnestell og servering. Selv om disse bidro i den daglige driften, var det Dagny Christensen selv som hadde hovedansvaret. Jordmorvirksomheten omfattet kontroller før og etter fødsel, selve fødselsforløpet, stell og oppfølging av barselkvinner og spedbarn, undervisning og veiledning av mødrene. I tillegg stod hun også i hovedsak for innkjøp og matlaging, servering og rydding, vask og stell av hus og tøy. Barna brukte hjemmesydde trøyer, kluter og bleier. Alt tøy som ble brukt på fødehjemmet var hvitt. Det ble kokt i bryggepanne i kjelleren. Elevene som var der krevde i tillegg sitt. Hun utdannet sine egne barnepleiere, underviste og veiledet dem, laget eksamener og sensurerte. Nålen de fikk etter endt utdanning, laget etter hvert Dagny Christensens egen sønn som utdannet seg til gullsmed.

Mange av dem som fødte på fødehjemmet var ugifte kvinner. De kom fra hele Norge. Kvinnene kom ofte et par måneder før de skulle føde. Noen beholdt barnet sitt, andre ikke. Mange hadde fått streng beskjed om ikke å komme hjem igjen med en "lausunge". Disse

kvinnene tilhørte dem som adopterte bort barna sine. Jordmor Christensen viste spesiell interesse og omsorg for de ugifte mødre. Enten de beholdt barna eller ikke bistod hun med hjelp og tilrettelegging med tanke på videre framtid. De som valgte å beholde barna fikk undervisning i barnestell og pleie, og fikk være på fødehjemmet inntil forholdene videre var avklart. Flere av dem ble værende i både to og tre måneder. De fikk dessuten også opplæring i matstell og bidro som før nevnt med de daglige gjøremålene ved fødehjemmet når det var behov for det.

Overfor alle de ugifte mødre la Dagny Christensen vekt på seksualundervisning og veiledning som skulle bidra til å forhindre at de ble uønsket gravide igjen. Hvis det ikke var aktuelt å beholde barnet, var det heller ikke aktuelt at moren ammet, stelte eller hadde annen kontakt med barnet sitt. Ugifte mødre som beholdt barna sine døyte gjerne barna før de forlot fødehjemmet. Dette skjedde utenom ordinær kirketid i kirkens sakresti. Det var litt tilfeldig hvem som var faddere. Dagny selv og hennes venninner ivaretok ofte denne funksjonen. Når det gjaldt barna som ble adoptert bort, var det som regel adoptivforelderen som tok ansvaret for dåpen. Noen ganger gikk det flere måneder før adoptivforeldrene hentet barnet sitt. Fødehjemmet fungerte dermed også som et slags barnehjem i påvente av at adopsjonen skulle skje. Dagny Christensen var opptatt av hvordan framtiden ble for både mødre, adoptivforeldre og barn, og beholdt ofte videre kontakt med dem. Fødehjemmet var i tillegg et slags "avlastningshjem" der foreldre kunne få barnepass en helg eller mer, dersom de hadde behov for det.

Dagny Christensen stod i nær kontakt med kommune, tilsynslege og barnevern. Disse instansene var involvert på ulike måter i mange av adopsjonene som ble formidlet. Det ser ellers ut til at dette var et taushetsbelagt området som det ikke skulle snakkes for mye om, selv om det ikke foregikk noe ulovlig. En tidligere barnepleieelev forteller at det aldri ble snakket om babyene som ble adoptert bort og hentet: "... det skulle ikke snakkes om dette på fødehjemmet".

I 1968 avviklet Dagny Christensen fødehjemmet i Sverdrupsgt., antageligvis på grunn av høy alder. Huset beholdt hun til hun døde. Begreper som går igjen i de bilder andre har tegnet av henne er dyktig, intelligent og arbeidsom, myndig og omsorgsfull. Hun blir også omtalt som en kvinne med stor sosial rettferdighetssans, og med et særlig engasjement for enkeltindividene og deres skjebne. Dette gjenspeilte seg blant annet i den omtanken hun

hadde for ugifte mødre og deres barn. Fødehjemmet hun drev ble beskrevet som et hjem der kvinner, gifte som ugifte, fikk omsorg i en viktig og sårbar periode av livet. ”Det var så hjemlig der”, uttrykte en av informantene, ”det var annerledes å føde på sykehus, mer upersonlig”.

3.2 Fødehjem i Skien

I Skien var det inntil fire fødehjem på samme tid. Fra 1930 tallet og fram til ca 1960 var det tre aktive fødehjem i Skien: Skien Private Fødehjem, Skien Fødehjem og fødehjemmet i Kongensbakken 27. Det var også noen fødsler som fant sted på Betanien og på Fylkessykehuset i Skien. Det kan se ut som at dette særlig var fødsler der komplikasjoner var forventet. Vi skal i det følgende omtale fødehjemmene i Skien og jordmødrene som drev dem noe nærmere.

Margareth Aasterød hadde jordmorpraksis fra 1902 til 1931. Hun hadde noen få års sampraksis med Gunda Lyngaas i Liegt. 9 fra 1931. Aasterød var statsjordmor og Lyngaas var distriktsjordmor. Sammen etablerte de to jordmødrene også spedbarnskontroll. Gjennom sitt nyskapende engasjement, utvidet de dermed jordmødrenes funksjon på fødehjemmet. Tiltaket kan ses i sammenheng med at det samme året hadde blitt opprettet et Mødrehygienekontor i Skien med tilbud om familieplanleggingsinformasjon og spedbarnsstell. Det kan dermed ha vært et element av konkurranse inne i bildet, når fødehjemmet også utvidet sitt tilbud til å omfatte spedbarnskontroll. Mens Margareth Aasterød fikk egen fødestue i Mælagt. (ukjent nr.), fikk Gunda Lyngaas sin i Mælagt. 21.

Gunda Lyngaas' nye fødestue i Mælagt. 21 fikk navnet Skien Private fødehjem. Fødehjemmet ble åpnet i 1936. I 1943 ble fødehjemmet utvidet. Bryggerhuset ble utvidet med bad og klosett og innredet med værelser til de fødende. Bryggerhuset fikk også pikeværelse. Dette ble trolig benyttet av medhjelperne på fødehjemmet. Mange av de fødende, og først og fremst de som var ugifte, bodde i Mælagt. 21 i lengre tid både før og etter fødselen. Gunda Lyngaas drev fødehjemmet fram til 1960.

Jordmødrene Thora Askilt Sveva og Hermana Frøberg hadde begge hatt privat jordmorpraksis i Skien fra 1902, da de startet sitt fødehjem i Kongensbakken 27 i 1934,

”Sveva og Frøbergs fødehjem”. I 1935 ble det første barnet født på fødehjemmet; moren var ugift. Fødehjemmet ble sannsynligvis overtatt av søster Solveig Jensen Furuly rundt 1947. Søster Solveig er registrert som jordmor for flere barn i perioden 1940 til 1945, og omtales bare som ”søster Solveig” i fødselsprotokollen. Hun arbeidet trolig for Sveva og Frøberg før hun overtok. Fødehjemmet gikk fra da under betegnelsen ”Søster Solveigs Fødehjem”. Fødehjemmet ble sannsynligvis lagt ned på 1950 tallet; det eksakte årstallet er noe usikkert.

Signe Naper Alstad åpnet eget fødehjem i Skien i 1923, ”Skien fødehjem”. Hun var utdannet jordmor fra Jordmoderskolen i Kristiania i 1915. Jordmor Alstad ble enke i 1921. Hun var kommunejordmor og aktiv jordmor i mange år. Hun drev fødehjemmet i Mælagt. 10 fram til 1962. Det finnes flere eksempler på at jordmor Alstad også hadde ugifte kvinner boende på fødehjemmet i relativt lang tid før og etter fødsel. En av informantene framhever Signe Alstads omtanke for de fattige fødende: ”(...) hun hadde et stort hjerte for de fattige fødende. Hun tok dem inn og lot dem få bli i Mælagt. 10.”

I tillegg til å ta i mot et stort antall barn, hadde disse fødehjemmene også andre funksjoner. Gravide kvinner kunne komme hit til svangerskapskontroll, og senere til spedbarnskontroll. Også ved noen av disse fødehjemmene var det vanlig at særlig ugifte kvinner bodde en god stund både før og etter fødsel. Med flere fødehjem i en by, må man anta at konkurransen mellom dem kunne bli relativt stor. Dette betydde at god omtale var særdeles viktig, for å få et tilstrekkelig antall ”kunder” og dermed en sikker levevei. Så lenge kvinnene kunne velge mellom flere, var ryktet til den enkelte jordmoren av stor betydning. Fram til krigen synes det ikke å være noe mønster for hvor de ugifte mødrene fødte. De fødte på alle fødehjemmene i byen. Under og etter krigen utviklet det seg en praksis der ugifte mødre i lengre tid både før og etter fødsel bodde på fødehjemmet. Dette gjaldt i særdeleshet fødehjemmene i Mælagt. 10 og i Mælagt. 21, og kvinnene kom ofte fra andre steder i landet.²⁵ Denne praksisen skal vi komme nærmere inn på senere.²⁶

²⁵ Det var også flere gårder i Skien, Gjerpen og Eidanger som tok i mot kvinner som skulle føde i ”dølgsmål”. Kvinnene fødte som regel på fødehjem i Skien eller Porsgrunn, og kunne bo på gårdene både før og etter fødsel.

²⁶ Dette avsnittet er basert på ulike typer kilder som prestearkivene, byggsaksarkivet i Skien Kommune, informanter og på L. Roksunds bok om ”Helsestell i Skien”.

3.3 Den mangfoldige virksomheten

Fødehjemmene var i utgangspunktet tenkt som et tilbud til gifte kvinner fra arbeiderklassen med normale fødsler. Både ideen og realiseringen av den stod det kvinner bak. I Norge økte antallet av denne type fødselsinstitusjoner fra 1917 og fram mot 2. verdenskrig, og enda mer etter 1945.²⁷ I den samme perioden økte også antall fødeavdelinger ved landets sykehuser. Fødehjemmene ble ledet av jordmødre, mens legene hadde det overordnede ansvaret ved fødeavdelingene. Fødehjemmene i Skien og Porsgrunn var private, og var opprettet med tillatelse av helserådene i de respektive byene. Jordmødrene som stod bak etableringen og driften av fødehjemmene hadde, som vi har vært inne på tidligere, praktisert som private jordmødre, distriktsjordmødre eller statsjordmødre i forskjellige kommuner og distrikter, eller ved sykehus i Telemark. Noen av dem kombinerte også denne type stillinger med driften av eget fødehjem. Jordmødrene, og også de som hjalp til, bodde på fødehjemmene der de hadde sitt daglige virke. Det var uregulerte arbeidsforhold med lite skille mellom fritid og arbeid, og deler av arbeidet var en type "husmorarbeid" som ikke var betalt. Fødehjemmene var plassert i vanlige villaer, noe som forsterket fødehjemmet som et hjem. "Bruddet med det hjemslige" var offentlige handlinger i form av gjodkjenningsordninger, protokollføring, fødselsmeldninger og kontakt med fattigforsorg og barnevern. Økonomisk sett baserte driften av fødehjemmene seg hovedsakelig på betaling for de enkelte kvinnene, som i denne aktuelle perioden, endret seg fra å være av privat karakter eller understøttet av kredssykekassen og forsorgen, til etter hvert å bli omfattet av trygdekontorets ordninger.²⁸

Det var stor søkning til fødehjemmene i Skien og etter hvert også til fødehjemmet som ble etablert i Porsgrunn. Det kan ha vært mange og ulike grunner til dette. I Porsgrunn hadde flere et sammenligningsgrunnlag, idet de hadde erfaringer fra både sykehus og fødehjem. Å føde på sykehuset stod for mange som en skrekk. Det ble sagt at jordmødrene der ofte var både strenge og nedlatende, og på føderommet opplevde de å bli liggende alene uten oppfølging. "Det var ikke omsorg på sykehuset, slik som på fødehjemmet", sa en av kvinnene som hadde født begge steder. Det kan tyde på at fødehjemmene i utgangspunktet hadde både noe annet og noe mer å tilby kvinner som skulle føde enn det sykehusene hadde. Dette gjaldt trolig de ugifte i enda sterkere grad enn de gifte kvinnene. For disse kvinnene

²⁷ Blom, I., 1988

²⁸ Sykeforsikringsloven av 6. august 1915 sikret kvinner fri adgang til jordmorhjelp og barselpenger i 2 uker før og 6 uker etter fødsel.

kan det se ut til at fødehjemmene ble av særskilt stor betydning, ikke bare under fødselen og i barselperioden, men også lang tid før og etter at selve fødselen fant sted.

Fødehjemmet ivaretok på den måten en rekke funksjoner: det ble et slags midlertidig tilfluktssted for kvinnene og etter hvert barna, der de ble skjermet for skammen som ofte fulgte med en graviditet og et barn utenom ekteskap; det fungerte som et arbeidssted, et oppdragelses- og opplæringssted, men også som et rent, pent og fredelig hjem med muligheten for å inngå i og føle fellesskap med andre kvinner. Fødehjemmet hadde dessuten ofte en aktiv rolle i forhold til de barna som kvinnene enten valgte eller ble tvunget til å gi fra seg.

Ugifte kvinner som skulle ha barn, var i den perioden det her settes fokus på, det vi ofte benevner som en utsatt gruppe. Stjernholm Fehn hevder i sitt arbeide om ugifte mødre at disse kvinnene inntil nylig har blitt behandlet som et problem og som avvikere fra gjeldende normer. De har representert alt fra et religiøst og fattigdomsproblem, til et moralsk og økonomisk problem for fellesskapet.²⁹ Som vi har sett også i denne studien kom kvinnene gjennomgående fra lave kår. Før det kom fart i trygdeordningene hadde de få muligheter til å forsørge seg selv og barnet; heller ikke fra den nære familien kunne de forvente å få særlig hjelp. Selv om det allerede i 1915 hadde blitt vedtatt lover som skulle sikre ugifte mødre bidrag fra barnas fedre, var det i praksis mange kvinner som var henvist til den hjelpen fattigstyret kunne gi. Kommunene hadde likeledes gjennom lov om forsorg for barn plikt til å gi trengende kvinner, både gifte og ugifte, økonomisk hjelp i 2 uker før fødselen, og i opptil 6 måneder etter fødselen. Betingelsen var at hun hadde barnet hos seg. De fleste kommuner unnlot imidlertid å bruke loven, og fortsatte å yte støtte til vanskeligstilte mødre i form av fattighjelp. Etter krigen og opp gjennom 1950 årene ble det foretatt en rekke forbedringer i trygdeordningene, og mulighetene for å få sosialhjelp endret seg. Dette kom også gruppen ugifte mødre til gode.³⁰

Dette til tross, å bli gravid uten å være gift var beheftet med skam. Mange ble sendt bort for å spare familien for skammen, og for at barnet kunne bli satt bort i skjul. Dette bekrefter, som vi skal komme tilbake til senere, den store andelen ugifte kvinner fra andre deler av landet som fødte ved fødehem i Skien og Porsgrunn, og at en overveiende del av dem adopterte bort

²⁹ Fehn, S. I.L., 2005

³⁰ Kluge, L., 1973

barna sine. Flere av informantene bruker også skambegrepet i intervjuene: "(...) det var en stor skam å føde et barn utenfor ekteskap (...) de ville ikke at babyen skulle ha morens navn for da kunne det oppdages at mor hadde fått barn." Selv om fødehjemmene ikke var opprettet spesielt for ugifte kvinner som ventet barn, hadde de likevel mye til felles med mødre hjemmene som vokste fram fra rundt forrige århundreskifte. Disse ble opprettet spesielt for denne gruppen kvinner, slik at de kunne søke tilflukt, og få hjelp og støtte i en vanskelig tid. De hadde behov for "å skjule seg", som en av informantene uttrykte det. Fødehjemmet ble et slikt skjule- eller tilfluktssted. Mange av de ugifte kvinnene som ventet barn søkte tilflukt på fødehjemmet i god tid før barnet var ventet. Flere ble værende der lengre tid enn det strengt tatt var nødvendig etter at barnet var født. Det var gjerne dem som skulle beholde barna sine, og som hadde behov for å forberede tilværelsen med et barn å forsørge. For de fleste kvinnene ble fødehjemmet mer enn et skjulested, det ble et hjem som ga beskyttelse i en sårbar situasjon. Kvinnene ble innlemmet i et fellesskap samtidig som fellesskapet også forpliktet.

Ugifte mødre som ble på fødehjemmet i lengre tid, ble til en viss grad regnet med som arbeidskraft. I de uttallige oppgavene som skulle skjøttes ved fødehjemmet var det stort behov for ekstra hender. Denne ordningen var tilsynelatende begge parter tjent med. Det ga kvinner som ønsket det muligheten til å forlenge oppholdet på fødehjemmet, samtidig som de holdt seg i sving og bidro til driften av fødehjemmet. For mange ble det også en mulighet til å lære å ta hånd om og utføre oppgaver som det var en forventning til at kvinner skulle ivareta. En av informantene forteller om det gode stedet og den gode maten de fikk etter fødselen. Etter en uke fikk de selv tilbud om å lære både matstell og spedbarnstell.

Innenfor dette kvinnefellesskapet som fødehjemmet representerte fungerte jordmoren på mange måter som en mor, "hun var som en mor for oss", ble det sagt. I tillegg til den profesjonelle omsorgen for fødsel, mor og barn, omfattet rollen å formidle kunnskaper og erfaringer som hadde til hensikt å utdanne men også å oppdra kvinnene. For særlig de ugifte kvinnene var det viktig å formidle kunnskaper om hvordan de skulle unngå å bli gravid på nytt. Seksualliv og prevensjon var et tabubelagt område, men var likevel temaer for undervisning. Gjennom denne typen undervisning og veiledning bidro jordmødrene til å forebygge uønskede svangerskap og ulovlige aborter, og dermed potensielle tragedier som ofte fulgte i kjølvannet av dette. Selv om enkelte kvinner i vårt materiale fikk både to, tre og opp til fire barn uten å være gift, var de aller fleste oppført med ett barn utenom ekteskap.

Som vi har sett rekrutterte fødehjemmene i Skien og Porsgrunn en stor andel ugifte kvinner fra byen og traktene rundt, og i en periode enda flere ugifte kvinner fra landet forøvrig. Perioden varte fra krigsårene og til langt ut på 1950 tallet. Antall fødende som kom fra andre steder enn Telemark var av et slikt omfang at Fylkesmannen i Telemark i et rundskriv av 2. juni 1951 til ”læger, jordmødre og bidragsfoder i Telemark Fylke” så seg nødt til å minne disse gruppene på lov av 10. april 1915 om plikt til å melde svangerskapet til bidragsfogden i vedkommende hjemkommune: ”(...) da en har brakt i erfaring at det i de senere år er kommet kvinner fra andre fylker til jordmødre og fødehjem i dette fylket for å kunne få nødvendig pleie før nedkomst, og da en også har brakt i erfaring at enkelte jordmødre etter foretatt undersøkelse ikke sender den lovbestemte svangerskapsmelding til vedkommende bidragsfogd (...)”.³¹

Fødehjemmene i Skien og Porsgrunn gjorde seg trolig kjent slik ofte andre fødehjem i Norge gjorde det, gjennom annonser i kvinneblader og aviser. Hagen påpeker at det var vanlig for fødehjem å avvertere under annonsen ”diskret opphold”.³² En annen måte de ble kjent på var nettverk av kvinner som formidlet kunnskaper og reklamerte for steder hvor en kunne føde ”diskret”.³³ Hovedpoenget med at oppholdet skulle være ”diskret” var at kvinner som ikke kunne beholde barna sine skulle få adoptert dem bort, alternativt få plassert dem i barnehjem eller hos pleieførelde. Fødehjemmene fungerte i denne sammenheng som adopsjonsformidlere. Selv om denne type kunnskap som regel holdt seg i kvinnemiljøene, og ofte ble oppfattet som taushetsbelagt, var ikke virksomheten den informerte om ulovelig eller skjult.

Før barnevernloven av 1952 var det anledning for privatpersoner å drive adopsjonsformidling.³⁴ Dette foregikk ofte som en organisert virksomhet på fødehjemmene, der formidlingen av spedbarn til adopsjon foregikk i samarbeid mellom jordmødre og advokater. Den samme praksis fant også sted i andre typer private organisasjoner, som f.eks. frelsesarmeens barnehjem. Dette var en åpen, men ikke mye omtalt virksomhet som samfunnet godtok. Det var justisdepartementet som ga tillatelse til adopsjon av kgl. Resolusjon av 1918. Fra 1933 var det Fylkesmennene som fikk denne bemyndigelsen, men

³¹ Porsgrunn kommunale arkiv, Helserådssaker 1949-1953

³² Hagen, G., 2001

³³ Informant

³⁴ NOU 1976

ved innføringen av sterk adopsjon i 1935 ble Justisdepartementet bemyndiget til å gi denne. Fra juli 1945 har fylkesmennene gitt adopsjonsbevilgning etter søknad fra de enkelte adopsjonsforeldre.³⁵ Kontrollen med disse var svak, kun basert på jordmødre og advokaters skjønn. Denne praksisen ble sterkt kritisert da utvalget for den nye barnevernsloven av 1947 ble nedsatt. Selv om adopsjon lå utenfor komiteens mandat valgte den å skrive et brev til justisdepartementet hvor de påpekte den uheldige praksisen som hadde utviklet seg nettopp på fødehjem i samarbeidet mellom advokater og jordmødre. Denne typen adopsjoner hadde et økonomisk anliggende som ikke var til det beste for barna.³⁶

Loven ble etterhvert endret til et offentlig anliggende i den nye barnevernsloven. Loven trådte i kraft 17. juli 1953. Det bekreftes gjennom barnevernsansatte på slutten av femtitallet at praksisen med de private plasseringene på denne tiden gikk mot slutten, og at det ble vektlagt større grad av godkjenning med adoptivforeldre. Godkjenningsprosessen ble etter hvert lagt til fylkesmannen og barnevernsnemndene. Fra 1959 fikk fylkesmannens barnevernssekretær ansvar for adopsjonene.³⁷

3.3.1 Adopsjonsvirksomhet i Skien før, under og etter krigen

I perioden 1920 til 1940 var det relativt få adopsjoner i Skien. Tar en to tilfeldig valgte årstall fra fødselsregistrene, ble det i 1925 registrert 14 barn utenfor ekteskap i Skien, ett av barna ble adoptert bort. I 1933 ble det registrert 15 barn utenfor ekteskap. Også dette året er det kun registrert ett barn som er adoptert bort. Noen av barna som var født utenfor ekteskap kom på barnehjem og ble der, mens noen kom i privat pleie.

Krigsårene førte til oppgang i antall barn født utenfor ekteskap, også i Skien. Likeledes økte antall ugifte kvinner som kom fra andre deler av landet for å føde i Skien. Nettopp i disse årene bygde Gunda Lyngaas ut Skien private fødehjem slik at hun kunne ta i mot flere fødende. I perioden 1941 til 1946 ble det registrert 117 barn født utenfor ekteskap i Skien, 33 av disse hadde tysk far.³⁸ I den samme perioden ble det totalt sett i Norge født anslagsvis

³⁵ NOU 1976: 55 Adopsjon og adopsjonsformidling

³⁶ Sosialdepartementet 1951, Innstilling fra barnevernskomiteen av 7. november 1947 i: Lov om Barnevern, Oslo.

³⁷ NOU 1976: 55 Adopsjon og adopsjonsformidling

³⁸ I krigsårene la prestene ned sine embeter og nye institusjoner ble registreringspliktige. Det ble innført en ny fødselsregistreringsmåte gjennom folkeregistre. I Skien ble fødslene registrert i folkeregister i perioden 1941-1944. Det fant siden sted en tilbakedatering til Telemark Prestearkiv Fødselsregistre, Skien (1942-1944). Denne dobbeltføringen gjør kartleggingsarbeidet komplisert og øker mulighetene for feilregistreringer.

9000 barn der mor var norsk og far var tysk soldat.³⁹ At far var tysk soldat ble registrert i fødselsregisterne med soldatnummer og navn. Også antallet adopsjoner økte i disse årene, men mest blant barn som ikke hadde tysk far.⁴⁰ Av de 117 barna i Skien ble 29 adoptert bort. Av disse 29 hadde 6 tysk far. De fleste barna med tyske fedre ble født på Skien Private fødehjem.

Det var sjelden at tyske soldater giftet seg med norske kvinnene de skulle ha barn med. I begynnelsen av krigsårene ble det gjort et kartleggingsarbeide av de tyske myndighetene over hvor mange fødehjem og sykehus som kunne ta i mot fødende i Norge. Det ble også opprettet spesielle føde- og barnehjem for kvinner som fikk barn med tyske soldater. Dette var et resultat av "Lebensborns" tankegang, der det sentrale var å ta spesielt vare på barn av "god rase" for å fremme positive befolkningstiltak. Olsen skriver: "Lebensborn arbeidet for at det å få barn utenfor ekteskap ikke skulle være noe sosialt mindreverdig."⁴¹ Nettopp derfor ble det iverksatt tiltak for å ta vare på de kvinnene som fikk barn med tyske soldater. Kartlegging av fødemuligheter var ett av tiltakene. Bidrag til kvinnene var et annet. En tredje måte var å framskaffe egne føde- og barnehjem for kvinnene og barna. Det hendte også tyske myndigheter betalte for barn på barnehjem, slik det ble gjort for et lite barn på Munk og Klem barnehjem.⁴² Dette er forhold som også kan bidra til å forklare hvorfor så få av dem ble adoptert bort.

Ved krigens slutt i 1945 ble det forøvrig opprettet interneringsleirer for tyske soldater og for kvinner gifte med tyske soldater i påvente av retur til Tyskland. I Skien ble Schwarzenborn interneringsleir opprettet. Her ble det også født barn. Disse barna er registrert i egne register som ble sendt til Sosialdepartementet, slik det også framgår av fødselsprotokoll 5 for Skien.⁴³

³⁹ Olsen, K. 2001

⁴⁰ Kåre Gilhus hevder i en artikkel i Norsk Barnevern at 11% av barna med tyske fedre ble adoptert bort.

⁴¹ Olsen, K., 1998

⁴² Protokoll Munk og Klem barnehjem 1940-60

⁴³ Abteilung Lebensborn var det tyske kontoret som i henhold til en tysk lov (Hitlers Verordnung 28.7.1942 med tilføyelser 13.2.1943, 18.2.1943, 13.8.1943 og 26.10.1943) skulle være ansvarlig for å ta seg av barn av tyske soldater i Norge, og for å understøtte og til en viss grad ta seg av barnas mødre. Kontoret ble organisert så tidlig som i begynnelsen av 1941. Det ble til å begynne med lagt under Reichskommissariats landbruksavdeling, i 1942 under Höherer SS- und Polizeiführer Nord. Det var en avlegger av den tyske SS-organisasjonen Lebensborn e.V. (eingetragener Verein), som hadde hovedkontor i München. Abteilung Lebensborn opprettet en rekke fødehjem (mødrehjem) i Norge. De to viktigste var de tidligere turisthotellene Klekken ved Hønefoss og Hurdals Verk. Kilde: RAFA-4F-11128 / Abteilung Lebensborn

I et intervju i avisen *Varden* forteller en kvinne som selv fødte et barn i Schwarsenborn at dette var en leir der barn og kvinner ble både gjemt og glemt.⁴⁴

Fra slutten av 1940 tallet og i en tiårsperiode fram skjedde det en bemerkelsesverdig økning av antall barn født utenfor ekteskap i Skien, og et like bemerkelsesverdig stort antall barn som ble adoptert bort. I 1947 var det eksempelvis 33 ugifte mødre som fødte i Skien. Av disse fødte 18 i Mælagt. 21. Alle var enslige mødre, i hovedsak fra andre steder i landet og alle adopterte bort barna sine. I 1955 ble det født 43 barn av ugifte mødre. 25 ble født i Mælagt. 21. 30 av de 43 ble adoptert bort. Ut fra de registreringene som er gjort i fødselsregistrene, tolker vi det dithen at dette har sammenheng med at fødehem i Skien, og da i særlig grad Skien Private Fødehem i Mælagt. 21, hadde et stort antall tilreisende kvinner fra hele landet som fødte der. Siden de fleste av dem adoptere bort barna sine, var det også dette fødehemmet som formidlet majoriteten av adopsjoner. Roksund hevder at Gunda Lyngaas sammen med advokat Sande etablerte en adopsjonsformidling, fordi det var så mange som ikke var i stand til å beholde barna sine.⁴⁵ Tiden fra fødsel til adopsjonen var gjennomført kunne vare fra 3 uker til 6 måneder. De fleste barna i vårt materiale som ble adoptert bort, var ute av fødehemmet etter 3 måneder. Denne type adopsjonspraksis holdt fram til slutten av 1960 tallet hvor antall adopterte barn igjen ble redusert til noen ganske få pr. år. Mange av de ugifte mødrene ble boende på fødehemmet relativt lenge etter fødselen.. Det var i første rekke dem som valgte å beholde barna sine. Denne trenden holdt seg til midt på 1950 tallet.

3.3.2 Adopsjonsvirksomhet i Porsgrunn

Går vi til Porsgrunn i 1952 ble det registrert ca. 48 fødsler utenfor ekteskap. 30 av barna ble født på Dagny Christensens fødehem, 18 på PLS. Av de 30 som ble født hos Dagny Christensen ble 20 adoptert bort. 19 av disse barna ble født av kvinner som kom fra andre steder i landet. Av de 18 barna som ble født på PLS ble 3 adoptert bort. 2 av de adopterte barnas mødre kom utenbys fra. Året etter fordelte gruppene seg med 29 barn født utenfor

⁴⁴ *Varden*, lørdag 25. mai 2002

⁴⁵ Roksund, L., 1994

ekteskap hos Dagny Christensen, derav 23 adopsjoner. 19 av de adopterte barna ble født av mødre fra andre steder i landet. 8 barn utenom ekteskap ble registrert på PLS, 4 av dem ble adoptert bort. 2 av disse hadde mødre som kom utenbys fra. Denne tendensen holdt seg i 1954 og 1955. Fra 1956 var den gradvis avtagende. Som i Skien sank antall utenomekteskapelige fødsler, og adopsjoner av barn født utenfor ekteskap sank i enda større grad. Det kom færre og færre utenbys fra å føde på Dagny Christensens fødehjem. Går vi til 1965 ble registrert 13 fødsler utenfor ekteskap i Porsgrunn. 7 av dem fant sted hos Dagny Christensen, 5 ved PLS og 1 annet sted. Ingen av barna som ble født ved PLS ble adoptert bort, mens 3 av barna hos Dagny Christensen ble adoptert bort. Ett av dem ble født av mor som kom utenbys fra.

Etter krigen fikk folk med vanlige inntekter større muligheter til å adoptere barn. Samtidig ble det hevdet at stadig flere ugifte mødre ønsket å adoptere bort barnet sitt. Dette kan ses i sammenheng med en uttalt holdning på 1940 og -50 tallet om at ugifte mødre ikke hadde de nødvendige materielle og mer underforstått moralske forutsetninger for at ta ansvar for et barn.⁴⁶ Ved alle fødehjemmene som er undersøkt i Telemark, økte antall adopsjoner av barn født utenfor ekteskap på denne tiden, og særlig økte adopsjoner av barn der mødrene kom fra andre kanter av landet.

Mens adopsjonsformidling var et markant trekk særlig ved Skien Private fødehjem under krigen og inn i 1950 årene, var det samme trekket markant ved Dagny Christensens fødehjem i Porsgrunn i første halvdel av 1950 tallet. Dette var imidlertid bare et av flere trekk ved virksomheten ved fødehjemmene. Som det kom fram av historien om Dagny Christensens fødehjem, ivaretok fødehjemmet flere behov hos de ugifte kvinnene, både før, under og etter fødselen. Dette var også tilfelle når det gjaldt fødehjemmene i Skien.

4. Avslutning

Med sine mangfoldige funksjoner overfor kvinner som skulle føde og deres barn, utgjorde fødehjemmene unike institusjoner der ivaretagelse og mestring, problemidentifisering og – løsning synes å være naturlig integrert i virksomheten.

⁴⁶ Simonsen, E., 2003

Særlig for kvinner som brøt grenser og ”god moral”, de som ble med barn uten å være gift, ble fødehjemmene institusjoner som ivaretok en rekke behov hos mor og barn. Behovet for de små og nære tiltak for denne gruppen er fortsatt til stede. Noe paradoksalt er private ordninger med offentlig kontroll tilbake som tiltak gjennom beredskapshjem for både spedbarn og mor. Kontroll over spedbarnsdødeligheten er ikke lenger aktuelt slik det var da de første fødehjemmene tok form, men kontrollbehovet for barns tilknytning og gode relasjoner til sine mødre og fedre består. Adopsjoner derimot er nærmest et tilbakelagt fenomen når det gjelder norske barn. Ugifte mødre er en akseptert gruppe som får støtte og hjelp til å klare seg som foreldre.

I dag oppholder kvinnene seg relativt kort tid på barselavdelingen etter fødsel. Oppslaget om ”nytt tilbud til mødre” i lokalavisen TA, 19.10.2005, vitner imidlertid om at de har behov for oppfølging utover dette oppholdet. Oppstarten av en poliklinikk med tilbud til nybakte mødre har slått an. En rekke spørsmål, usikkerhet og behovet for noen å snakke med hos mødrene har gitt opphavet til den spesielle poliklinikken ved Sykehuset Telemark. Faktorer som travelhet og kort liggetid gjør at oppholdet på barselavdelingen ikke alltid er tilstrekkelig for de nybakte mødrene; denne virkeligheten har Sykehuset Telemark tatt på alvor. For oss som har sett bakover i tid er det et tankekors at det fødehjemmene hadde å tilby kvinner, fred, ro, fellesskap og tid til å være barselkvinner, er like tiltrengt hos dagens barselkvinner men ikke lenger en selvskreven del av den ordinære fødselsomsorgen. En kan stille spørsmål om den omsorgen som fødehjemmene kunne tilby mødrene gjennom sin komplekse virksomhet, ble borte med de små institusjonene. Samtidig ser en at de funksjonene som fødehjemmene ivaretok er tilbake i andre og mer oppsplittede former som råd og veiledning i poliklinikk, barselgrupper, mødregrupper og private tiltak for både utsatte spedbarn og mor/barn.

Fødehjemmene som er omtalt i dette arbeidet var selvstendige virksomheter drevet av utdannede jordmødre. Driften stilte krav til en livsform som gjorde grensene mellom det private og faglige livet overgripende og flytende, og som skilte lite mellom arbeid og fritid. Gjennom en slik livsform gjorde jordmødrene en betydelig innsats, som især overfor de ugifte mødrene i stor grad kompenserte for manglende samfunnsmessige tiltak og ordninger. Selv framstår de som initiativrike og selvstendige kvinner med ansvar for en type livsprosjekt som ga dem handlingsmuligheter på egne men også på andre kvinners vegne. Sett i et slikt

perspektiv kaster fødehjemmene lys over kvinners liv og virksomhet i spenningsforholdet mellom det å bære og bryte samfunnets moralske og sosiale normer og utvikling.

Kilder

Muntlige kilder

Ansatte, familiemedlemmer, elever og ”pasienter” (mor/barn) ved fødehem i Skien og Porsgrunn.⁴⁷

Utrykte kilder

Statsarkivet Kongsberg

Prestearkiver Telemark fylke⁴⁸

Bamble, Fødselsregistre 1-1, 1916 – 1932
Bamble, Fødselsregistre 1-2, 1933 – 1957
Bamble, Fødselsregister 1-3, 1957 – 1976
Skien, Fødselsregistre nr. 1 1916 – 1920
Skien, Fødselsregistre nr. 2 1921 – 1927
Skien, Fødselsregistre nr. 3 1927 – 1936
Skien, Fødselsregistre nr. 4 1936 - 1944
Skien, Fødselsregistre nr. 5 1944 - 1948
Skien, Fødselsregistre nr. 6 1948 – 1952
Skien, Fødselsregistre nr. 7 1952 – 1958
Skien, Fødselsregistre nr. 8 1958 – 1967
Porsgrunn, Fødselsregistre nr. 1, 1916 – 1929
Porsgrunn, Fødselsregistre nr. 2, 1929 – 1942
Porsgrunn, Fødselsregistre nr. 3, 1942 – 1954
Porsgrunn, Fødselsregister nr. 4, 1954 – 1957
Porsgrunn, Fødselsregistre nr. 5, 1957 – 1960
Porsgrunn, Fødselsregistre nr. 6, 1960 – 1968
Kragere, Fødselsregistre nr. 1, 1916 – 1942
Langesund, Fødselsregistre nr. 1, 1916 – 1955
Vinje, Fødselsregistre nr. 1, 1916 – 1982
Tinn nr. 1 1916 – 1982, Attrå
Bø, Fødselsregistre nr. 1, 1916 - 1940
Notodden, Fødselsregistre nr. 1, 1916 – 1924

Fødselsregister i Skien

nr. 1 1942 – 1945

Interkommunale arkiver Kongsberg

Jordmorprotokoller fra:

Heddal Jordmor Helga Frømyr 1913 - 1931
Heddal Jordmor Helga Frømyr 1932 – 1956
Heddal Jordmor Anna Slettmo 1920 – 1945

⁴⁷ Informantene har tatt kontakt etter artikkel i lokalavis som informerte om prosjektet

⁴⁸ Tillatelse til innsyn i fødselsregistrene er gitt av det kgl. Helse- og omsorgsdepartementet etter søknad

Heddal Jordmor Anna Slettmo 1946 – 1964
Sauherad Jordmor Anna Slettmo 1907 – 1948 (1907 – 1910 Gunhild Lysthus)
Sauherad Jordmor Anna Slettmo 1948 – 1960
Heddal Helsestasjon Fødselsprotokoll 1953 – 1970
Notodden Jordmor Anna Slettemoen Fødselsprotokoll 1920 – 1931
Notodden Jordmor Anna Slettemoen Fødselsprotokoll 1925 - 1942
Notodden Jordmor Anna Slettemoen Fødselsprotokoll 1943 - 1948
Notodden Jordmor Anna Slettemoen Fødselsprotokoll 1949 – 1954
Notodden Jordmor Anna Slettemoen Fødselsprotokoll 1954 – 1966
Notodden Jordmor Helga Karstad Fødselsprotokoll 1944 - 1954
Notodden Jordmor Helga Karstad Fødselsprotokoll 1954 - 1956

Kommunearkivet Porsgrunn Kommune

Porsgrunn kommunale arkiv helserådssaker 1949 – 1953
Porsgrunn kommunale arkiv Journal Porsgrund Statslægestilling 14.10.1901-
31.12.1944

Trykte kilder

Norges offisielle statistikk:

Historisk statistikk 1920, 1940, 1950, 1960

Norges offentlige utredninger:

Om adopsjon og adopsjonsformidling, 1976: 55 Adopsjon og adopsjonsformidling

Sosialdepartementet, 1951 Innstilling fra barnevernkomiteen 1 – Lov om barnevern –
komiteen oppnevnt ved kongelig resolusjon 7. nov. 1947, Oslo

Litteratur

- Brevik Historielag**, 1974, *Brevik gjennom tidene II*, Alf Jacobsens boktrykkeri, Brevik.
- Dahl, H.**, 1988, *Rjukan Bind I*, Tinn Kommune, Rjukan.
- Drake, M.**, 1981, "Utenomekteskapelig fruktbarhet i Norge 1760 – 1960", i: *Bot eller bryllup*, J. Eliassen og S. Sogner, Universitetsforlaget, Oslo s. 15-22.
- Blom, I.**, 1988, "Den haarde Dyst.", *Fødsler og fødselshjelp gjennom 150 år*, Cappelen, Oslo.
- Eliassen, J. og Sogner, S.**, 1981, *Bot eller bryllup*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Fehn, S. I.L.**, 2005, „Kom ikke til meg med en lausunge!“, HiO-hovedfagsrapport 2005 nr 2, Oslo.
- Gilhus, K.**, 1954, „Soldatbarn“ i: *Norsk barnevern* nr. 6.
- Hagen, G.**, 2001, *Barnevernets historie – om makt og avmakt i det 20. århundre*, Akribe, Oslo.
- Kluge, L.**, 1973, *Sosialhjelp før og nå*, Fabritius Forlag, Oslo.
- Korsvold, T.**, 2001, *Sykehusfødselen tar form*, abstrakt forlag, Oslo.
- Madsen, A.B.**, 2005, *Karen Sophies barselfærd*, Kvindemuseet i Danmark, Århus.
- Olsen, K.**, 1998, *Krigens barn, de norske krigsbarn og deres mødre*, Aschehoug, Oslo.
- Roksund, L.**, 1994, *Helseforhold og helsearbeid i Skien, 1860 – 1960*, Skien Kommune, Skien.
- Rygg, N.**, 1907, *Om børn fødte utenfor ækteskap*, J. Chr. Gundersens bogtrykkeri, Kristiania.
- Seip, A.L.**, 1984, *Sosialhjelpstaten blir til*, Gyldendal Norsk forlag, Oslo.
- Seip, A.L.**, 1994, *Veiene til velferdsstaten*, Gyldendal Norsk forlag, Oslo.
- Simonsen, E.**, 2003, "Mellom arv og miljø : adopsjon og krigsbarn i norsk etterkrigstid" i: *Den Mangfoldige velferden : festskrift til Anne-Lise Seip*, Edgeir Benum ... [et al.] red.
- Sogner, S. og Telste, K.**, 2005, *Ut og søkje teneste : historia om tenestejentene*, Samlaget, Oslo.
- Stang, G.H.**, 1983, *Ugift mor*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Sundt, E.**, 1968, (første gang utgitt i Christiania 1857, 1864), *Om Sædelighetenstilstanden i Norge*, Pax, Oslo.

Wiesner, G., 1948, *Barnevernet i Norge*, Bøhler & Larsen, Oslo.

Wiesner, G., 1924, *Norges Barneforsorg*, Steenske Forlag, Kristiania.

Øyen, E., 1966, *Ugifte mødre*, Universitetsforlaget, Oslo.

HiT skrift / HiT Publication

Sigrun Hvalvik og Ellinor Young: ”Et sted hvor hun kan finne seg til rette og bo...”. Om ugifte mødre og fødehjem i Telemark i perioden 1916-1965. (HiT-skrift 4/2006). 36 s.

Halvor Kleppen: Etikette i golf. (HiT-skrift 3/2006). 71 s.

Arne Hjeltnes: Kartlegging av habitater til hjort i deler av 4 kommuner i Telemark. Utprøving av objektbasert klassifikasjon på Landsat 5 satellittdata. (HiT-skrift 2/2006). 35 s., 1 kart.

Arne Hjeltnes: Høyoppløselige bilder som grunnlag for overvåking av endringer i fjellvegetasjon. Skisse til nytt registreringssystem. (HiT-skrift 1/2006). 47 s.

Ole Martin Høystad: Tempo og paradoks i MENTALITETSHISTORISKE ENDRINGAR. Undset-Elias-Foucault. 40 s. (HiT-skrift 7/2005)

Ole Martin Høystad: Hjertet i hjernen. Det biologiske grunnlaget for kjenslene. 49 s. (HiT-skrift 6/2005)

Else Marie Halvorsen: Forskning gjennom skapende arbeid? 61 s. (HiT-skrift 5/2005)

Synne Kleiven: Overvåking av Prestevju rensespark. Sluttrapport 2002-2004. 15 s., vedlegg. (HiT-skrift 4/2005)

Anne Aasmundsen, Per Isaksen og Ragnar Prestholdt: Reiselivsundersøking i Setesdal 2004. 48 s. (HiT-skrift 3/2005)

Bjørn Egeland, Norvald Fimreite and Olav Rosef: Liver element profiles of red deer with special reference to copper, and biological implications. 32 s. (HiT Publication 2/2005)

Arne Lande, Kjell Lande og Torstein Lauvdal (2005): Fiskeundersøking i 4 kalka vatn på Gråhei, Bygland kommune, Aust-Agder. 22 s. (HiT-skrift 1/2005)

Oddvar Hollup (2004): Educational policies, reforms and the role of teachers unions in Mauritius. 37 s. (HiT Publication 8/2004)

Bjørn Kristoffersen (2004): Introduksjon til databaseprogrammering med Java. 33 s. (HiT-skrift7/2004)

Inger M. Oellingrath (2004): Kosthold, kroppslig selvbilde og spiseproblemer blant ungdom i Porsgrunn. 45 s. (HiT-skrift 6/2004)

Svein Roald Moen (2004): Knud Lyne Rahbeks Dansk Læsebog og Exempelsamling til de forandrede lærde Skolers Brug. 491 s. (HiT-skrift 5/2004)

Tangen, Jan Ove, red. (2004) Kyststien – tre perspektiver. 27 s. (HiT-skrift 3/2004)

- Jan Ove Tangen** (2004): Idrettsanlegg og anleggsbrukere-tause forventninger og taus kunnskap. 59 s. (HiT-skrift 2/2004)
- Greta Hekneby** (2004): Fonologisk bevissthet og lesing. 43 s. (HiT-skrift 1/2004)
- Ingunn Fjørtoft og Tone Reiten** (2003): Barn og unges relasjoner til natur og friluftsliv. 83 s. (HiT-skrift 10/2003)
- Else Marie Halvorsen** (2003): Teachers' understanding of culture and of transference of culture. 40 s. (HiT-skrift 9/2003)
- P.G. Rathnasiri and Magnar Ottøy** (2003): Oxygen transfer and transport resistance across Silicone tubular membranes. 31 s. (HiT Publication 8/2003)
- Else Marie Halvorsen** (2003): Den estetiske dimensjonen og kunstfeltet - ulike tilnærminger. 17 s. (HiT-skrift 7/2003)
- Else Marie Halvorsen** (2003): Estetisk erfaring. En fenomenologisk tilnærming i Roman Ingardens perspektiv. 12 s. (HiT-skrift 6/2003)
- Steinar Kjosavik** (2003): Fra forming til kunst og håndverk, fagutvikling og skolepolitikk 1974-1997. 48 s. (HiT-skrift 5/2003)
- Olav Solberg, Herleik Baklid, Peter Fjågesund, red.** (2003): Tekst og tradisjon. M. B. Landstad 1802-2002. 106 s. (HiT-skrift 4/2003)
- Ella Melbye** (2003): Hovedfagsoppgaver i forming Notodden 1976-1999. Faglig innhold sett i lys av det å forme. 129 s. 1 CD-rom (HiT-skrift 3/2003)
- Olav Rosef m.fl.** (2003): Escherichia coli-bakterien som alle har –men som noen blir syke av – en oversikt. 22 s. (HiT-skrift 2/2003)
- Olav Rosef m.fl.** (2003) Forekomsten av *E.coli* O157 ("hamburgerbakterien") hos storfe i Telemark og i kjøttdeig fra Trøndelag (2003) 25 s. (HiT-skrift 1/2003)
- Roy Istad** (2002): Oppretting av polygon. 24 s. (HiT-skrift 3/2002)
- Ella Melbye, red.** (2002): Hovedfagsstudium i forming 25 år. 81 s. (HiT-skrift 2/2002)
- Olav Rosef m.fl.**(2001) : Hjorten (*Cervus elaphus atlanticus*) i Telemark. 29 s. (HiT-skrift 1/2001)
- Else Marie Halvorsen** (2000): Kulturforståelse hos lærere i Telemark anno 2000. 51 s. (HiT-skrift 4/2000)
- Norvald Fimreite, Bjarne Nenseter and Bjørn Steen** (2000) : Cadmium concentrations in limed and partly reacidified lakes in Telemark, Norway. 16 s. (HiT-skrift 3/2000)
- Tåle Bjørnvold** (2000) : Minimering av omstillingstider ved produksjon av høvellast. 65 s. (HiT-skrift 2/2000)
- Sunil R. de Silva , ed.** (2000): International Symposium. Reliable Flow of Particulate Solids III Proceedings.11.- 13. August 1999, Porsgrunn, Norway. Vol. 1-2 (HiT-skrift 1/2000)

HiTnotat /HiT Working Paper

- Sidsel Beate Kløverød** (2004) Tap av verdighet i møte med offentlig forvaltning. 135 s. (HiT-notat 2/2004)
- Roy M. Istad** (2004): Tettere studentoppfølging? Undervegsrapport fra et HiT-internt prosjekt. 15 s. (HiT-notat 1/2004)
- Eli Thorbergesen m.fl.** (2003): "Kunnskapens tre har røtter..." Praksisfortellinger fra barnehagen. En FOU-rapport. 42 s. (HiT-notat 5/2003)
- Per Arne Åsheim , ed.** (2003) : Science didactic. Challenges in a period of time with focus on learning processes and new technology. 54 s. (HiT Working Paper 4/2003)
- Roald Kommedal and Rune Bakke** (2003): Modeling Pseudomonas aeruginosa biofilm detachment. 29 s. (HiT Working Paper 3/2003)
- Elisabeth Aase** (2003): Ledelse i undervisningssykehjem. 27 s., vedlegg. (HiT-notat 2/2003)
- Jan Heggenes og Knut H. Røed** (2003): Genetisk undersøkelse av stamfisk av ørret fra Måna, Tinnsjø. 10 s. (HiT-notat 1/2003)
- Erik Halvorsen, red.** (2002): Bruk av Hypermedia og Web-basert informasjon i naturfagundervisningen. Presentasjon og kritisk analyse. 69 s. (HiT-notat 2/2002)
- Harald Klempe** (2002): Overvåking av grunnvannsforurensning fra Revdalen kommunale avfallsfylling, Bø i Telemark. Årsrapport 2000. 24 s. (HiT-notat 1/2002)
- Jan Ove Tangen** (2001): Kompetanse og kompetansebehov i norske golfklubber. 12 s. (HiT-notat 6/2001)
- Øyvind Risa** (2001): Evaluering av Musikk 1. 5 vektall. Desember 2000. Høgskolen i Telemark, Allmennlærerutdanninga på Notodden. 39 s. (HiT-notat 5/2001)
- Harald Klempe** (2001): Overvåking av grunnvannsforurensning fra Revdalen kommunale avfallsfylling, Bø i Telemark. Årsrapport 1999. 22. s. (HiT-notat 4/2001)
- Harald Klempe** (2001): Overvåking av grunnvannsforurensning fra Revdalen kommunale avfallsfylling, Bø i Telemark. Årsrapport 1998. 22 s. (HiT-notat 3/2001)
- Sigrun Hvalvik** (2001): Tolking av historisk tekst – et hermeneutisk perspektiv. Et vitenskapsteoretisk essay. 28 s. (HiT-notat 2/2001)
- Sigrun Hvalvik** (2001): Georg Henrik von Wright. Explanation of the human action : an analysis of von Wright's assumptions form the perspective of theory development in nursing history. 27 s. (HiT-notat 1/2001)
- Arne Lande og Ralph Stålberg, red.** (2000): Bruken av Hardangervidda – ressurser, potensiale, konflikter. Bø i Telemark 8.-9. april 1999. Seminarrapport. 57 s. (HiT-notat 3/2000)
- Nils Per Hovland** (2000): Studentar i oppdrag : ein rapport som oppsummerer utført arbeid og røynsler frå prosjektet "Nyskaping som samarbeidsprosess mellom SMB og HiT", 1998-2000. 24 s. (HiT-notat 2/2000)
- Jan Heggenes** (2000): Undersøkelser av gyteplasser til ørret i Tinnelvas utløp fra Tinnsjø (Tinnoset), Notodden i Telemark, 1998. 7 s. (HiT-notat 1/2000)

HiT-skrift og HiT-notat kan bestilles fra Høgskolen i Telemark, kopisenteret i Bø:
e-post: kopi-bo@hit.no
tlf. 35952834
eller på internett: <http://www.hit.no/main/content/view/full/1201>. For priser se web.

HiT Publications and HiT Working Papers can be ordered from the Copy Centre,
Telemark University College, Bø Campus:
email: kopi-bo@hit.no
tel.: +47 35952834
or via the website: <http://www.hit.no/main/content/view/full/1201>. See the website for prices